

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותתה יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

המוות ומה שאחריו בקולנוע

רות שריג

(מבוסס על הרצאה שניתנה בליווי סרטים במאי 2003)

ההיגיון, אומר יונג, אינו מספק תשובה אודות המוות. אין דרך הגיונית או מדעית לבחון אם יש או אין חיים אחרי המוות. המאמין בחיים שאחרי המוות – צודק או טועה בדיוק כמו אלה שאינם מאמינים. כולנו חיים בתוך אי-ודאות, אולם יש דחף אנושי בסיסי, אינסטינקטיבי, לבנות דימוי על החיים שאחרי המוות. אין צורך ואין זה רצוי להתכחש לדחף הזה. אין ספק שהקולנוע איננו מפנה עורף לצורך הזה, ונותן ביטוי למיתוסים השונים היוצרים דימויים של החיים שמעבר. הקולנוע מאמין בחיים שאחרי המוות. בסרטים רבים, כמו בחלומות, נוכל לראות ולחוות מפגשים עם רוחות של אנשים שמתו [זהו נושא מאד פופולרי בסרטים]: רוחות החיילים שנהרגו בקרב הפוגשות את מפקדם שנותר בחיים ב"חלומות" של קורסאווה, אביו המת של אלכסנדר ב"פאני ואלכסנדר" של ברגמן, רוחות הספורטאים המתים ב"שדה החלומות". והשנה הופיעו שני סרטים חדשים העוסקים ברוחות המתים: "דרגון פליי", -הסימן המסתורי" ו"האחרים". בראשון רוח האשה האהובה הופכת עבור בעלה לבת קול מובילה, ובשני מקבלות הרוחות תפקיד ראשי. אין מוות אחד, ודימויי המוות יהיו בהתאם. יש מוות בעתו הבא כמיצוי של חיים ארוכים, ויש מוות שלא בעתו.

יש מוות שמוכנים לקראתו ויש שלא מוכנים. יש מוות במחלה, בתאונה, בהתאבדות.

יש מוות שמפחדים ממנו, ויש מוות מפתה. המוות הוא אינסופי, והחיים הם מוגבלים מאד. ולכן, מתוך שפע האפשרויות, בחרתי להתייחס לשלוש דרכים להצגת המוות בקולנוע:

1. מפגש עם המוות בדמות אדם. האנשה של המוות. ניסיון ארכיטיפי לתת צורה לחסר הצורה.

2. רגע המוות והרגע שאחריו. כיצד לביטוי בקולנוע הרגע המפחיד והמטריד ביותר את האנושות

3. ארץ המתים – המוות כמקום.

הדימוי הזכור ביותר של המוות בקולנוע הוא מ"החותם השביעי". המוות מופיע בסרט בגילוי המפחיד ביותר. הוא קודר, קר, וחסר רחמים. {הקרנה – החותם השביעי 1956}.

מעניין לציין שהמוות כמת מהלך או כשלב נושא חרמש, הקוצר אנשים בלי אבחנה, הוא דימוי מימי הביניים, בהם מגפת הדבר הנוראה השמידה חלק גדול מהאנושות. אבל לפני כן, ביוון העתיקה היה המוות, אחיו התאום של השינה, מצויר כעלם צעיר ויפה או כעלמה יפיפייה. גם פרספונה מלכת השאול היא עלמה יפה ומסתורית. כמו בשירו של פנחס שדה: "כפות רגליך לבנות כמו שושנים של מוות". אפשר לפאר את יופיו ופיתויו של המוות.

רוב הגיבורים במיתוסים השונים חייבים להתעמת עם המוות, או עם ארץ המתים. אורפאוס הוא אחד מהם. הוא ירד לשאול להוציא משם את אורידיקה אשתו, שעם מותה סירב להשלים. בשל נגינתו המופלאה ניתן לו להוציאה משם בתנאי אחד - שלא יביט בה עד שיצאו מהשאול. הוא נכשל במשימה ואיבד אותה.

לקוקטו, סופר ובמאי קולנוע יש פרשנות משלו למיתוס הזה.

בסרטו "אורפאוס" מ-1950 המוות הוא אשה, נסיכה יפה ועשירה המוציאה לאור כתב עת שדפיו ריקים. היא מאוהבת במשוררים, ואורפאוס מאוהב בה, ולא באשתו. הוא נכנס לשאול, המוצג בסרט כבית משרדים אפור, הנשלט על ידי הרכב של ארבעה שופטים, כדי להיפגש לא רק עם אשתו אלא בעיקר עם המוות המפתה אותו. עבור אורפאוס בסרט חיי הנישואין, שאשתו מסמלת אותם, עומדים בניגוד ליצירה. חיי משפחה וחיי יצירה הם קטבים שאינם נפגשים. געגועיו של המשורר אל המוות הם געגועים אל ההשראה. אל הרוח, בניגוד לחומר. אורפאוס שהוא ארכיטיפ המשורר, אינו רוצה לעסוק כדבריו בקטנות, בחיתולים ובמיסים, אלא מבקש להתאחד עם הנצחי. בקטע שבחרתי להקרין, אורפאוס נפגש עם אהובתו - המוות. הם ממתינים לפסק הדין של שופטי השאול. במיתוס היווני, האדס, אל השאול, אכן יושב עם עוד שלושה שופטים, כמו בסרט. המוות הקנאית הרגה על דעת עצמה את אשתו של אורפאוס, כדי שאורפאוס יהיה רק שלה. היא מודה באהבתה אליו, ומושעית מתפקידה בשל כך. במפגש ביניהם הוא אומר לה: "את המוות, את החזקה, את הקובעת" והיא עונה: "אצלנו צורות רבות למוות, או לשליחי המוות וכולם מקבלים הוראות." אבל משהוא מבקש להגיע אל נותן ההוראות היא מרפה את ידיו שאין סיכוי למוצאו. למוות יש שליחים אך מקורו בלתי ידוע. [הדמויות הנוספות שמופיעות הם הרמס המלווה, ומשורר נוסף שהרגה המוות.]

{הקרנה - אורפאוס 1950}

הסרט השלישי בנושא המוות בדמות אדם הוא סרט מ-1997 בשם "לפגוש את ג'ו בלאק". ג'ו בלאק, בגילומו של בראד פיט, הוא המוות של ביל פאריש, איש העסקים המצליח בכיכובו של אנתוני הופקינס. מזה זמן-מה שומע ביל קול רפאים הלוחש באוזנו "כן!" השאלה, עליה מקבל ביל תשובה מבלי ששאל, היא: "האם אני הולך למות?" המוות המודיע לביל על מותו המתקרב עוזר לו

לסיים עניינים לא פתורים. לסיים את החיים בצורה הרמונית, להשמיע דברי אהבה לבת הדחוויה ולהרפות מהבת האהובה. חסד גדול הוא כשמתאפשר לך להתכונן למוות. אבל מסתבר שג'ו בלאק, המוות, רוצה להציץ בחיים לפני שיאסוף אליו את ביל.

יונג מספר על מיתוס שבו המתים זקוקים לחיים שיעדכנו אותם בחידושים שלהם. המתים כמו עומדים מאחורי גבנו להתבונן בעולמנו. לצורך התבוננות בחיים דוחה המוות לזמן קצר את מותו של ביל וכמו אצל קוקטו הוא מתאהב. נשוא אהבתו היא סוזן בתו של ביל, רופאה צעירה המשיבה לו אהבה. דמות המוות בסרט זה היא של בחור יפפה כמו תאנאטוס במיתולוגיה היוונית.

{הקרנה – לפגוש את ג'ו בלאק 1997}

כזכור, אצל קוקטו האיש המאוהב במוות הוא המשורר. אך במחצית מהסרטים העוסקים במוות הרופא הוא הדמות המעורבת ביותר עם המוות, והקולנוע נותן ביטוי למעמדו כמתווך בין החיים למתים. לרופא יש שייכות למוות וקו ישיר אליו מתוך שהוא פוגש בו יום יום. ואולי מבקש הקולנוע לעמת דווקא את נציג החשיבה הרציונלית והמדעית עם אפשרות החיים שאחרי?

בסרט "קו הדממה" מ-1986 חבורת מתמחים ברפואה מתפתה לנסות ולמות מוות קליני במכוון, ואחר כך לחזור לחיים באמצעים העומדים לרשות הרפואה.

מטרת הניסוי המסוכן היא לדעת האם יש חיים אחרי המוות... הניסוי הוא כניסה למקום האסור. הרופאים הצעירים בסרט, החושבים כי הם השולטים בחיים ובמוות, עומדים עד מהרה על טעותם. ועל ההיבריס – גאוות השווא שלהם - הם משלמים מחיר יקר. גם בסרטים אחרים, כמו "לגעת במוות", "החוש השישי" "לחלום אותך" ו"דרגון-פליי", מתקיים הקשר רופא - מוות.

הקולנוע הוא מלווה נאמן ורב יכולת לדימויים המיתולוגיים שאנו כה זקוקים להם. כמו שאמר קוקטו: כאשר אומרים - זה נשמע לא יאומן, כאשר מראים-

אין ברירה אלא לקבל.

כיצד מוצגות בקולנוע קורות האדם ברגע המוות?

ספר המתים והחיים הטיבטי מבקש שנהיה ידידים עם המוות ובכך ניטול את עוקצו.

על פי ספר זה, יש רגעים מסוימים בחיים שהעוצמה הטמונה בהם רבה. רגעים אלו הם אפשרויות אדירות לשינוי, לשחרור מכבלים פנימיים ולהתפתחות רוחנית. רגע המוות הוא הגדול והטעון מכולם. אבל כדי שנוכל להפיק את המיטב מרגע המוות עלינו להתכונן לקראתו שנים רבות, להתאמן לקראתו, למשל

לדעת מה קורה לנשמה ברגע של עזיבת הגוף וברגעים שלאחר מכן. ספר המתים הטיבטי מלמד אותנו שלב אחרי שלב את קורות הנשמה מרגע יציאתה. בתחילה היא מבוהלת מאד במיוחד אם המוות היה אליים ובלתי צפוי. הנשמה אפילו אינה יודעת בתחילה שהיא בארץ המתים, וכך בדיוק קורה בסרט "רוח רפאים" ghost מ-1990. הגיבור עובר אל ארץ המתים ומתקשה לקבל את עובדת מותו. המעבר מלווה בסיוט, בדמויות מבהילות, ורק אחר כך יורד אור מרגיע מלמעלה. אור מטהר ומשחרר.

ב-1974 יצא ספרו של ריימונד מודי על חוויות של סף המוות, ומאז אנו יודעים יותר על המנהרה, על האור, ועל פגישות עם קרובים שכבר מתו שבאים לקבלנו. הנשמה העוזבת את הגוף ברגע המוות נראית בדיוק כפי שנראה האדם בחייו אבל היא אינה עשויה בשר, היא הגוף הרוחי שיש לכל אדם.

בקטע שלפנינו הולכים סם ואשתו בערב ברחוב. מישהו מתנפל על סם ויורה בו. הסרט עוסק גם בנקמתו של סם ברצחו.

{הקרנה – "רוח רפאים". 1990}

נושא הקושי של המת החדש לקבל את מותו מופיע בעוצמה רבה בסרט "החוש השישי" מ-1999. ד"ר מלקולם, הרופא הפסיכיאטר, מטפל בילד בשם קווייל,

שהסימפטום שלו הוא ראיית רוחות מתים. המתים מבקשים מהילד סיוע בסיום עניינים בלתי פתורים שלהם בעולם החיים, וכשאינם מקבלים את מבוקשם הם נעשים אלימים. הרופא עוזר לילד לסייע לרוחות, ונעזר בעצמו בתהליך של כפרה על עוול שעשה בטיפול אחר בעבר, כאשר נכשל בחוסר התייחסות לילד דומה. אותו ילד מהעבר גדל והיה לצעיר מלא רגשות נקם שאף ירה ברופא שלו שאכזבו. רק בסופו של הסרט מבין הרופא שהוא עצמו רוח של מת, ושהוא נהרג באותה התנקשות בחייו. הוא נוכח כי הילד שראה רוחות מתים ראה כך אף אותו, והוא נזכר ברגע מותו, מתבונן מהתקרה בגופו. אך המעגל נסגר. כעת הוא יכול להשלים עם מותו. } הקרנה – החוש השישי

1999} המתים עוברים תהליכים והשתנויות בעולם הבא. סרטים אחדים מטפלים במוטיב זה. ב"חוש השישי" הד"ר יכול לומר לאשתו שהיא אינה משנית בחייו רק אחרי מותו. ב"רוח רפאים" סם, שלא ידע בחייו להתבטא רגשית, מסוגל לכך כרוח של מת. לנשמות יש דרך לעשות. חלק מהדרך ניתנת לעשייה עוד בחיים, ואם לא - היא מוטלת על הנשמה אחרי המוות.

ועל החיים לעזור למתים, כך נאמר בספר המתים והחיים הטיבטי, שהוא מורה דרך לעולם שמעבר. המת זקוק לעזרה בעיקר בהתחלה, אך אף פעם אין זה מאוחר לעזור למת למצוא מנוחה בעולמו. לשלוח לו אהבה. לאפשר לו שלוה. המתים והחיים קשורים זה בזה.

ספר המתים והחיים הטיבטי מציע להתבונן במוות ברגעי השראה, נינוחות, בריאות ושמחה, ולא דווקא כאשר מתגלה מחלה או מתרחש מות של אדם קרוב. ספר המתים היה ודאי מאשר לנו להתבונן במוות בהומור. בסרט "טעם החיים" של חבורת מונטי פייטון מגיע המוות לאסוף אליו חבורה המבלה בסעודה. הוא מנסה לשווא להבהילם. כאשר הוא רוצה להרקידם בריקוד המוות המפורסם הם מעדיפים לנסוע במכוניות שלהם ומסתבר שגם למכוניות יש

נשמות נצחיות.

{הקרנה – טעם החיים 1983}.

גם בסרט היפני "החיים שאחרי" מ-1999 המתה החדשה צריכה שיודיעו לה על מותה. וכמו ב"אורפאוס" של קוקטו, העולם הבא נראה כמו משרד מאובק וישן. {הקרנה- החיים שאחרי 1999}

המתים החדשים בסרט "החיים שאחרי" נמצאים במשרד, שהוא תחנת מעבר ביורוקרטית, רק זמן קצר בלבד. בזמן הזה מתבקש כל מת לסקור את חייו ולבחור מתוכם את הזיכרון המשמעותי או הטוב ביותר שיש לו. את הזיכרון הזה מסריט הצוות המקומי לסרט ועם הסרט הזה ממשיך המת הלאה, אל הנצח. הזיכרון שבחר יהיה הדבר היחיד שיזכור. בחירת הזיכרון האחד היא תהליך של זיכוך החיים לנקודה אחת, לגרעין מרכזי שאיננו כלה. בית דין של מעלה, הקיים בכל כך הרבה מסורות, הופך בסרט למשפט שבו האדם שופט את חייו שלו. המוות הוא אבן

בוחן לחיים. מול המוות מקבלים החיים את משמעותם העמוקה ביותר.

העמידה מול המוות, לפני או אחרי, דורשת חשבון נפש

וכדאי לעשותו בעודנו בחיים.

הנושא האחרון - המוות כמקום: ארץ המתים.

יש דימויים לאין ספור של גן עדן וגיהנום .

לסרט "לחלום אותך" של וינסנט וורד יש הצעה משלו. התמונתיות בסרט לקוחה משורה ארוכה של ציורים מעשה ידיהם של פרידריך קספר דויד, טרנר, בוש, ואן גוך וג'ריקו. גן העדן שבסרט הוא מה שהאדם מדמיין לעצמו. כשם שאנו בונים את חיינו מהדמיון, כך גם החיים שמעבר הם תוצר נפשנו. בגן העדן הנשמות יודעות מי הן, ויש להן הכרה ייחודית. בגיהנום, השמור בסרט לאלו שהתאבדו, הנשמות אינן מודעות לייחודן. האבחנה הזאת קיימת גם במיתולוגיה היוונית. יש נשמות השומרות על זיכרון אישיותן, ויש נשמות שמהן

מפקיעה פרספונה את המודעות לעצמן. ומהו אותו "אני" ייחודי?
הנפש, הרוח והנשמה אינן זהות לגוף. זאת מסביר למת החדש רופא שנהרג
בתאונה, בגילומו של רובין
וויליאמס, המורה הוותיק והאהוב עליו שמת לפני שנים, ובא כעת לקבל את פניו
בדמות איש צעיר, ולא בדמות המבוגר שהכיר. הגוף הוא רק בית, רק מעיל
או גולם הפרפר, כדברי אליזבת קובלר-רוס, החוקרת הגדולה של המוות. במות
הגוף, שהוא המעטפת, יוצאת הנשמה לדרכה העצמאית.
{הקרנה – לחלום אותך 1998}.
לסיכום, כדברי הרוח של המורה בסרט: הגשמיות היא אשליה. הרוח היא
המציאות. אירוני לא?

הסרטים שהוקרנו:

- אורפאוס – קוקטו 1950
- החותם השביעי – ברגמן 1956
- טעם החיים – מונטי פייטון 1983
- קו הדממה – ג'ואל שוכמכר 1986
- רוח רפאים – ג'רי צוקר 1990
- לפגוש את ג'ו בלאק – מרטין ברסט 1997
- לחלום אותך – וינסנט וורד 1998
- החוש השישי – נייט שיאמלן 1999
- החיים שאחרי - הירוקאזו קורה-אדה 1999